

MACEDÓN IRODALOMTÖRTÉNETI MOZAIK

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
LITTERÆ SLAVICÆ

MACEDÓN IRODALOMTÖRTÉNETI MOZAIK

Szerkesztette
Zlatko Panzov

Fordította
Czinege-Panzova Annamária

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2023

TARTALOM

ZLATKO PANZOV: Előszó	7
GOCE SZMILEVSZKI: Blazse Koneszki etikája és ars poétikája.....	11
VLADIMIR MARTINOVSZKI: A tűz és a víz Aco Sopov lírájában.....	31
IVAN ANTONOVSZKI: Koszta Szolev Racin irodalomkritikai mű- veinek egyes sajátosságairól	45
ANA MARTINOSZKA: Női irodalmi archívum – az orális költészet- től a (poszt)feminista irodalomig.....	61
ZVONKO TANESZKI: F fiatal macedón költők	79

Ivan Antonovszki
Szt. Cirill és Metód Egyetem
Blazse Koneszki Filológiai Kar – Szkopje

KOSZTA SZOLEV RACIN IRODALOMKRITIKAI MŰVEINEK EGYES SAJÁTOSSÁGAIRÓL

(*Cselekvő esztétika és objektív igazság*
Racin kritikai esszészövegeiben)

1. BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

1.1. Bevezető megjegyzések Koszta Szolev Racin kritikai esszészövegeinek korábbi recenzióiról és jelentőségükről

A macedón irodalomtudomány Koszta Szolev Racin alkotói életművének kritikai-értékelő olvasása és értelmezése során általában költői munkásságára hivatkozik, miközben nem hanyagolja el az első alkotói szakaszát jelentő szerb-horvát nyelvű verseket sem, mindamelllett az elmúlt időszak tudományos érdeklődése különösen a *Fehér hajnalok* (Бели мугри) című verseskötetre összpontosul, amely kétségtelenül „rendkívül nagy esemény a macedón nép kultúr- és politikátörténetében, és azon túl” (Николовска 2019). Az elmúlt évtizedekben, igaz, egyes prózai szövegek különösebb kiemelése nélkül – mint pl. Racin első publikált prózai szövege, az *Eredmény* (Резултат) című esszé-novella – és nagyobb hangsúlyt fektetve az *Ópium* (Опиум) című regény publikált töredékeire, a macedón irodalomtudomány tett némi előrelépést Racin életműve feldolgozásában, kitérve Racin egyes prózai munkáira is. Racin publicisztikája és esszéírói tevékenysége is fókuszba került már kritikai-valorizáló és tör-

téneti-irodalmi szempontból. A vizsgált művek között vannak a valorizáló-interpretatív szempontból kiemelt, Hegelről szóló tanulmányai, valamint *A Dragovita bogumilok*¹ (Драговитските богомили) című műve, és általában is hangsúlyos Racin érdeklődése a bogumil mozgalom iránt, amelyről a *A bogumilokról*² (За богомилите) és a *A bogumilok falusi mozgalma a középkorban* (Селското движење на богомилите во средниот век)³ című szövegek tanúskodnak. Lényegesen kevesebb figyelmet szenteltek ellenben eddig Racin irodalomkritikai munkásságának, amely bár a kritikai jellegű esszészövegek számát tekintve nem nagy terjedelmű, a macedón irodalom fejlődésének sajátosságait szem előtt tartva kétségtelen, hogy kivételes jelentőséggel bír a teljes macedón irodalmi, és általában véve kultúrtörténeti kontextusban. Névadója az ún. Racin-korszaknak a macedón irodalomkritikában, amely a Stevan Galogaža *Novellák* (Новеле) című kötetéről írt racini recenzió megjelenésétől (1931) a Nemzeti Felszabadító Háború kezdetéig tart, ezzel a kortárs macedón kritika első szakaszát képviseli. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk, hogy Racin életművében az irodalomkritika szinte egy időben jelenik meg a költészettel és a prózával, majd egész alkotói munkássága folyamán végig jelen van. Ennélfogva, ha figyelembe vesszük a macedón irodalom adott korszakra jellemző körülményeit, különösen azt a történelmi-társadalmi kontextust, amelyben létezik, az irodalomkritika – terjedelmétől függetlenül – nem tekinthető mellékesnek vagy másodlagosnak, még kevésbé marginális megnyilvánulásnak Racin alkotói opuszában. Racin életműve szempontjából ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a költészet, sőt, alkotói személyiségének komp-

1 *A Dragovita bogumilok* (Драговитските богомили) – a szöveg 1938-1940 körül íródott és kéziratban maradt egészen 1948-ig, akkor jelent meg Blazse Koneszki szerkesztésében.

2 *A bogumilokról* (Богомилите) macedón szövegét 1939 végén, 1940 elején, a Bели мугри (Fehér hajnalok) megjelenése után sapirográffal sokszorosították és úgy terjesztették, amiről Gjorgji Soptrajanov tudósít a Македонски јазик című folyóiratban (I. évfolyam 8, 9. szám, II évfolyam 1, 2, 3. sz.)

3 A szöveget először a „Народна читанка из науке и књижевности” című kötetben adták ki („Селџачки покрет Богомила у средњем веку”. – Београд: 1939, бр. 7, 20-24), aztán később a „Наша печ” című lapban is megjelent (Szkopje: 1940, II/ 16-17).

lex tevékenységében bizonyos pillanatokban meg is előzi az alkotó „én” irodalmi művek általi, művészi kifejezését. Másrészt, ha figyelembe vesszük a két világháború közötti időszak többi macedón irodalomkritikai megnyilvánulását, Dimitar Mitrev, Haralampie Polenakovikj, Anton Popov, Mihail Szmtrakalev (Angel Zsarov), Voislav I. Ilikj, Risto Popszimovics (Popszimov), Nikola Vapcarov, Venko Markovszki és Kole Nedelkovszki műveit, sőt még Jovan Kosztics (Kosztovszki) színházi kritikáit is, úgy tűnik, hogy ebben az időszakban Racin kritikai teljesítménye mind mennyiségi, mind minőségi szempontból élen jár kortársai között, már csak a macedón irodalmi kontextuson kívüli irodalmi áramlatokba való bekötöttsége miatt is, az akkori jugoszláv irodalmi valóság részeként. Ez is alátámasztja a tüzetesebb elemzések szükségességét.

Racin publicisztikai és kritikai-esszéista tevékenysége, öröksége a történelmi kontinuumban tulajdonképpen a *macedón irodalmi intellektualizmus keresztmetszetét képviseli*, amelyet az a személy valósított meg, akiről Blazse Koneszki nem véletlenül jegyzi meg, hogy „korának legkiemelkedőbb macedón népi értelmiségije, népünk legtanultabbja” volt (Конески 1987: 99). A racini esszé, amint azt Veszna Mojszova-Csepisevszka hangsúlyozza a Racin életművének ezen szegmenséről született kevés hivatkozás egyikében, „igaz példája a tudományos esszének” (2021: 165). Itt kell megjegyezni, hogy különbséget szükséges tenni publicisztika, tényleges irodalomkritika és esszé között Racin életművében, amint Miodrag Drugovac is rámutat, „mivel Racin cikkeinek többsége rendelkezik az autentikus irodalomkritika minden szükséges attribútumával, azaz esszéisztikának tekinthető” (1987: 42). Erre utal Mojszova-Csepisevszka azon megjegyzése is, mely szerint Racin irodalmi hagyatékának ezen szegmense „komoly hipertextuális vizsgálatot érdemel” (2021: 175). Jelen írás célja, hogy hozzájáruljon Koszta Szolev Racin kritikai esszészövegeinek ilyesfajta hipertextuális olvasatához, két kulcsfontosságú kritikai-elméleti kategória vizsgálatával, amelyek meghatározóak életművének ezen részére nézve.

1.1.1. Bevezető megjegyzések a Racin kritikai esszészövegeivel kapcsolatos korábbi irodalomtudományi nézetekhez

Racin kritikai esszészövegeit eddig nem elemezték a macedón irodalomtudományon kívül, a hazai tudományosságban pedig elsősorban Dimitar Mitrev és Miodrag Drugovac, majd Georgi Sztalev Popovszki foglalkozott velük, míg Milan Gjurcsinov kizárólag Racinnak a jugoszláv marxista irodalomkritikai gondolkodáshoz való hozzájárulásáról értekezik a két világháború közötti időszakra vonatkozóan, hogy aztán a legújabb időkben végül Veszna Mojszova-Csepisevszka fogadja el a kihívást, hogy írjon róluk. A *Racin a macedón nemzeti kultúra fejlődésében* (Радин во развојот на македонската национална култура) című szövegben – a Macedón Tudományos és Művészeti Akadémia 1968. június 13-i ünnepélyes összejövetelén elhangzott beszédében Mitrev⁴ hosszan érvel Racin e tevékenységének jelentősége mellett, mindenekelött a *Egy új irodalom születése* (За развитокот на една нова наша книжевност) című szövegre támaszkodva⁵. Később Drugovac ír erről a témáról, először a *Racin és a macedón irodalomtudomány* (Македонската литературна наука за РАДИН) című kiadványban (Скопје: Наша книга, 1987) megjelent *A macedón kritika kezdetei* (Појава на македонската критика) című szövegében, majd valamivel később az *A macedón irodalom története a 20. században* (Историја на македонската книжевност: XX век) című monográfiában, (Mисла 1990) de ő megmarad annak megállapításánál, hogy Racin szövegei a hazai irodalomkritika egy jelentős szeletét képviselik, illetve röviden kommentálja azokat a Racin és Miroslav Krleža nézetei közötti kapcsolatra vonatkozó elmélkedései szemszögéből, az irodalmi baloldal vitája kapcsán. Ugyanakkor ő is csak az általa irodalmi kiáltványnak tekintett *Egy új irodalom születése* (За развитокот

4 Jelen tanulmány elkészítésekor a többkötetes RACIN-kiadásban elérhető változatra támaszkodtunk (Szkopje: Nasha kniga, 1987). A kiadásban feltüntetettek szerint az idézett változat 1968-ban jelent meg

5 A *Развитак и значај једне нове наше књижевности* című szöveg először a „Radnički tjednik (list za socijalna i ekonomska pitanja)” című folyóiratban jelent meg (Zagreb: 1940. nov. 25., I/23, 5-6). Létezik egy kézírásos változata is, amelyet Gjorgji Milosev fordított le és közölt az Idnina című folyóiratban (Szkopje: 1950, II/4.)

на една нова наша книжевност) című programszövegre tér ki részletesebben. Sztalev Popovszki, a monografikus kiadás második próbálkozásában, amely a macedón irodalomtörténet ezen 20. századi korai korszakát is reprezentálni igyekszik, Racin irodalomkritikáját vizsgálva még mindig nem haladja meg túlságosan a Drugovacnál olvasottakat, bár azt megállapítja, hogy Racin esszéje „egyenrangú partnere a szigorúan tudományos munkáknak” (2003: 125). Racin korszakalkotó szereplőként való megjelölése a macedón irodalomkritikában mindkettőjüknél jelen van, egyiküknél kifejezetten, másikuk implicit módon utal rá, hogy Racin kritikai esszészövegeit gondosan átolvasni és elemezni szükséges, elválasztva azokat publicisztikai tevékenységtől, amit nagy kihívásként jelöl ki a jövő kutatói számára. A legújabb időkben, ahogy jeleztük, Mojszova-Csepisevszka foglalkozik Racin esszéisztikus munkásságával, de az irodalomkritikai esszé-szövegek csoportjánál ő is hangsúlyozza, hogy a jövőben komoly vizsgálatokat kell végezni a témában (Mojszova-Czepisevszka 2021: 175). Ezzel különösen hangsúlyozza a racini irodalomkritika sajátosságainak átfogó és részletes elemzése és értékelése iránti igényt.

Úgy véljük, Racin kritikai esszészövegei jellemzőinek tüzete-sebb vizsgálata legalább kis mértékben hozzájárulhat ezen elemzéshez és értékeléshez, ami nélkülözhetetlen Racin tudományosan megrajzolt irodalmi portréjának teljessé tételéhez.

1.2. Miért éppen cselekvő esztétika és objektív igazság?

Hazánk tudományos nyilvánosságában, azon túlmenően, hogy megállapítást nyert, a kritikai esszészövegek Racin életművének szerves részét képezik és a kortárs macedón irodalomkritika első szakaszát jelentik, és azon túl, hogy elsődleges áttekintést kapunk irodalomtörténeti értékükről általában, vagyis hogy azok bizonyosságot adnak arról, hogy Racin „ritka költészeti tehetsége mellett” „sikeres esszéíró volt” (Koteska 2006), ezeknek a szövegeknek szerkezeti és tartalmi sajátosságait az általánosnál részletesebben nem elemezték, kivéve az *Egy új irodalom születése* (За развитокот на една нова наша книжевност) című szöveget. Ezeknek a szövegeknek a részletes áttanulmányozása nélkül

azonban nem lehet világos elképzelésünk arról, konkrétan milyen érvek támasztják alá ezt a valorizáló értékelést, de a korabeli kulturális/irodalmi valóságra gyakorolt hatásokról sem. Itt azonosítható a kutatott témával kapcsolatos meglévő tudásunkban az a „hiány”, ami rámutat a problémaközpontú, tematikus és részletes újraolvasás, vizsgálat szükségességére.

A macedón irodalomkritika ún. Racin-korszakába visszatérve és Racin kritikai-esszészövegeinek sajátosságait elemezve, Stevan Galogaža *Novellák* (Новеле) című könyve recenziójának megjelenésétől, 1931-től a Nemzeti Felszabadítási Harc kezdete idején megjelent utolsóig, a mi olvasatunk szerint alapvetően két kritikai-elméleti kategória emelkedik ki – irodalomkritikai nyelvének ezek a kulcsfontosságú posztulátumai: *a cselekvő esszétika és az objektív igazság*.

Racin kritikai esszészövegeinek hipertextuális olvasata, de már az említett kritikai-elméleti kategóriák prizmáján keresztül történő mikroolvasása is kiindulópontot jelenthet olyan meglátásokhoz, amelyek alapján további mélyreható elemzések végezhetők és új kérdések tehetők fel, de mindenekelőtt olyan tézisek és következtetések állíthatók fel, amelyek már jelentős hozzájárulást képviselnének Racin életműve e szegmensének megvilágításában. Így hát eltökélten e cél iránt, de új kérdésekhez is el kívánva jutni, és további mélyreható elemzések reményében, úgy gondoljuk, hogy különös figyelmet kell fordítani a racini kritikai szövegeknek e két kategória prizmáján keresztül történő vizsgálatára.

1.3. Bevezető módszertani megjegyzések

Szem előtt tartva azt az elhatározást, miszerint Racin életművében alapvető különbséget kell tenni a publicisztikai tevékenység és a valódi irodalomkritika és esszé között, jelen áttekintést megelőzte a szövegek kezdeti megkülönböztetése a fenti szempontból, melynek során Racin formai kinyilatkoztatásai mellett magának a szövegnek az esszé mint műfaj sajátosságai felőli vizsgálata, az esszével szembeni irodalomkritikai-irodalomelméleti elvárások voltak döntőek, szemben a publicisztikát illetőekkel. Nevezetesen, a jelen dolgozathoz figyelembe vett korpuszban

csak olyan kritikai-esszéisztikus szövegek szerepelnek, amelyek értékelésünk és megfigyeléseink szerint kifejezetten Racin irodalomkritikai munkásságának részét képezik.⁶

A *cselekvő esztétika* és az *objektív igazság* jelenlétét és jelentőségét kutatva Racin kritikai-esszéiről munkásságában, döntően az irodalomkritikára és esszéírára jellemző irodalmi-elméleti és irodalmi-történeti eszközkészletre fókuszálunk, a racini szövegek sajátosságainak kiemelése érdekében és azok kritikai valorizálásának céljából. Az egyes szövegek értékelésénél szükség volt az összehasonlításra is, tekintettel arra, hogy Racin kritikai életművét a számára lényeges irodalomelméleti kategóriák prizmáján keresztül, tágabb irodalmi kontextusban kell vizsgálni.

A létező tipológiák szerint ez a kutatás alkalmazott kutatás (irodalomelméleti keretrendszer alkalmazása egy konkrét szövegre), de van elméleti komponense is, tehát kvantitatív és kvalitatív kutatások kombinációjaként valósult meg (figyelembe véve, hogy az egyszerűen foglalkozik majd Racin szövegeinek sajátosságaival / minőségével és irodalmi-kulturális hatásukkal, ami másfelől kvantitatív megközelítést igényel). Egyszerre deskriptív és interdiszciplináris jellegű (figyelembe véve, hogy Racin szövegei túlmutatnak az irodalomtörténet szokásos optikáján, ideértve a filozófiai, esztétikai, művészettörténeti utalások bevonását stb.). A szövegek újraolvasásának kontextusa miatt szükség volt arra, hogy a kutatás összehasonlító, de egyben értékelő is legyen, hiszen bizonyos kritikai ítéletet is eredményez.

Ugyanakkor kötelességünk megemlíteni: ezzel az írással mindenekelőtt konkrét példákra kívánunk rámutatni, és a szövegekben fellelhető racini nézetekre vonatkozóan vonunk le következtetéseket, amelyeken keresztül az adott kérdéskört elemezhetjük és kommentálhatjuk, egyben szintetizált és összefoglaló formában mutathatjuk be eddigi kutatásaink egy részének megállapításait. Röviden, ez a tanulmány olyan kezdeti meglátásokat tartalmaz, mindenekelőtt kérdéseket tesz fel, amelyek további olvasásra és elemzésre ösztönöznek.

⁶ Jelen tanulmány elkészítéséhez a többkötetes *Racin* (Рацин) című életműkiadásban fellelhető macedón fordításokat használtuk (Наша книга, Скопје, 1987).

2. A CSELEKVŐ ESZTÉTIKA ÉS AZ OBJEKTÍV IGAZSÁG NYOMÁBAN

Marxista irányultságára jellemző, hogy Racin esztétika iránti érdeklődése az irodalmi munkákban mindenekelett *a cselekvő esztétika*, vagyis a *cselekvés esztétikája keresése/utáni kutatás*, aminek előfeltevése, hogy az irodalmi mű kontextusban, az irodalmon kívüli valóságban létezik (Старделов 1981). Mégis, döntő fontosságú, hogy ettől a felfogástól függetlenül Racin kritikája és publicisztikája elsősorban olyan dioptriával vizsgálja az irodalmi szöveget, amely nem ragaszkodik az esztétikának ilyen szempontból dogmatikus felfogásához, ami hozzájárul Racin irodalomkritikai munkásságának a szocialista/baloldali attitűdön túlmutató értékeléséhez, és ahhoz, hogy egyfajta szintézist lehessen létrehozni a racini irodalomkritika ítéletekben és irodalomfelfogása, *a cselekvő esztétika utáni kutatás*, és Miroslav Krleža egyes álláspontjai között az irodalmi baloldal összecsapása során, másfelől Racinnak Todor Pavlov irodalomelméleti nézeteihez való kapcsolatáról is vallanak. Tulajdonképpen Racin kritikai életműve az irodalom kortárs, mikroolvasás jellegű befogadási módjának kezdeteiről tanúskodik irodalmi hagyományunkban, de arról a személyes tudatosságról is, amely a művel való értékelő párbeszéd szükségessége mellett (és nem annyira a szerzővel, a művön kívül) szükségesnek tartja az általános irodalmi és kulturális kontextus figyelembevételét is, az irodalom jövőbeli várható fejlődési irányainak víziójával kiegészítve.

Szemléltető példaként az 1931-ben Zágrábban kiadott *A maszk lehull* (Скидање маске) című polemikus könyv kritikai eszmefuttatását emelnénk ki, amelyben Racin hangsúlyozza: „Igaz, a ma aktualitása természetesen nem éppen az irodalom. De ez azt jelenti-e egyben, hogy az irodalom valamiféle »terra incognita«, és hogy az írók messze vannak ettől az aktualitástól? Amennyiben figyelembe vesszük, hogy különösen a legfiatalabbak azok, akik a társadalmi ellentmondásokból merítik témáikat, ami pedig elengedhetetlen a társadalom további fejlődéséhez, úgy ennek fényében dől majd el, hogy forradalmi vagy reakciós jelentőséggel bír-e a tevékenységük és a helyes felfogásról alkotott álláspontjuk” (Радин 1987 (7): 89-90). Ez a rendkívül polemi-

kus és analitikus megjegyzés, amelyet Racin Savić Marković Steđimlija munkásságára vonatkozó utalásként tesz, szemléletesen képviseli Racin cselekvő esztétikával kapcsolatos álláspontját, amely jelen van minden kritikai megnyilatkozásában. Úgy tűnik, épp a cselekvő esztétika maga a cselekvés és a helyes nézőpont megvalósulása, amire nyíltan hivatkozik. S ezt a nézőpontot belül, az irodalmi műben keresi, és nem annyira rajta kívül. Ugyanakkor a cselekvő esztétika utáni kutatást egy irodalomelméleti eszköztár szükségességének tudatában valósítja meg, amely bár nem felel meg a ma alkalmazott irodalomelmélet kritériumainak, de az esztétikával és a poétikával szemben az aktuális kulturális kronotóp és a korábbi irodalmi fejlődés kontextusát figyelembe vevő elvárásokat támaszt, a kifejezetten szubjektív kritikai megnyilatkozások lehetőségének kizárására törekedve. A cselekvő esztétika Racin eszköztára segítségével történő vizsgálata jelentős hozzájárulásnak bizonyul egy megbízható, analitikus jellegű, és bizonyos mértékig multidiszciplináris kritikai gyakorlat kialakításának eszméjéhez, amely feltérképezi az irodalmi (vagy publicisztikai) mű sajátosságait és értékeit.

Ez a fajta megközelítés, hozzájárulás néhány olyan szövegében mutatkozik meg a legjobban, amelyekben kortársaival is – szerzőkkel és kritikussal – vitázik, és amelyeket hagyatékában fedeztek fel: pl. az *Anđelko Krstić realizmusa* (Реализмот на Анђелко Крстиќ) című esszé-kritikában. Ebben a szövegben görcsösen törekszik az irodalmi érvelésre, a stilisztikai megformálásra alapoz, a narratológiai szempontokra és általában véve a poétikai sajátosságokra fókuszál, kritikai mikroelemzést mutat be/demonstrál, megvalósítja az irodalomkritika feladatát: behatóan vizsgálja a szöveget, érvekkel alátámasztva emeli ki irodalmi értékeit és gyengeségeit, emellett mind a szerző munkássága, mind az általános irodalmi valóság kontextusában elemzi azt. A konkrét szövegben ilyen olvasatát kapjuk a *Trajan* (Трајан) című regénynek, amelyben az irodalmi művel szemben támasztott elvárások szempontjából emeli ki a regény hiányosságait, miközben felteszi a kérdést, hogy Anđelko Krstić valóban realista író-e?

Azonban éppen a *cselekvő esztétika* nem dogmatikus kezelé-
sén alapul Racin polémiája kortársai konkrét művekről alkotott

nézeteiről, ami egyben a kortárs irodalmi polémiák irodalmi hagyományunkban való megalapozása is, bár Racin életművét olvasva nem beszélhetünk polémiáról mint külön műfajról, hanem inkább olyan kritikai-esszéisztikus művekről, amelyek a véleménynyilvánítás igényéből fakadnak, saját gondolkodó, irodalmi, kulturológiai, sőt filozófikus, vizionárius Én-jének kifejezéséről. Ugyanakkor, bár Racin számára nem idegen a marxista-leninista gondolat, miszerint az irodalom az objektív valóság szubjektív tükrökre, ami a *A művészi szöveg és kifejezés elmélete* (Теорија на одразот и уметничката литература) című szövegben is megmutatkozik, esztétikai ítéletét azonban nem korlátozza annak ideológiai-filozófiai sémája. Ennek konkrét megerősítését látjuk az *Andelko Krstić Plamenac ítélőszéke előtt* (Анђелко Крстиќ пред судот на Пламенац), A munkásosztály művésze (Уметноста на работничката класа) és a *Enervált ostobaságok Mona Lisa mosolyáról* (Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза) című szövegekben.

Nyíltan és hevesen polemizál Plamenaccal⁷ annak Krstić munkásságáról alkotott nézeteiről és értékeléséről, melyeket „megfellebbezhetetlen kritikai ítéletnek” nevez, amelyeket az állítólag „legprogresszívebb ideológia” nevében tesznek közzé, s ezzel Racin leleplezi és megbélyegzi a „mű értelmezésének és értékelésének vulgár-szociológiai módszerét”, és rámutat a „vulgár-szociológiai módszer művészetben való alkalmazásának abszurditására”, végül pedig kategorikusan és egyértelműen kijelenti: „Egy író művét csak az adott időszak eszményeinek megvalósulása felől vizsgálva a kritikusok, akár »baloldaliak«, akár »jobbaldaliak« mindig csak vagy pozitívan/jóváhagyólag vagy elutasítóan kezelik azt, attól függően, hogy melyik eszme tetszik nekik belőle, figyelmen kívül hagyva ily módon a benne rejlő objektív igazságot. Amíg például Frtunić Krstić *Trajan*-ját (Трајан) a nemzeti gondolat megnyilvánulásaként dicsőíti, egy olyan eszmevilágot látva benne, ami hozzá, a kritikushoz közel áll, Plamenac ugyanezen eszmék miatt elutasítja Andelko Krstićet” (Рацин 1987 (1): 154).

Bár valószínűleg a publikációkra jutó hely szűkössége miatt, vagy mert egyes darabok kéziratban maradtak, Racin néhány 7 Láng Árpád (Löbl Árpád, később Lőrinc Péter) egyik álneve - a szerk. megjegyzése

kritikai szövegéből (köztük van Racin első ilyen publikált szövege is) hiányzik a lényegesebb érvelés a bemutatott értékelés vagy következtetés, másrészt viszont merész, éleslátó és időtálló értékelések és meglátások vannak bennük, amelyek az irodalmi szöveg racini, módszeres és elemző olvasásra utalnak, az akkori jogszláv irodalmi kontextus figyelembe vételével.

Ugyanakkor Racin, nem véletlenül, ezekben a szövegekben az *objektív igazság* kifejezést is irodalmi kategóriaként használja. Egyfelől, valószínűleg arra a marxista álláspontra utal vele, miszerint az író kötelessége, hogy a valóságot objektív módon mutassa be az irodalmi szövegben. Ezért is mondja, hogy az egyetlen helyes művészetelmélet az, amely a művészetet nem a valóság igazságának szimbolikus ábrázolásaként fogja fel, hanem az objektív valóság sajátos, művészi tükröződéseként, amely minden igazi művészetben leleplezi annak mély kognitív-kulturális jellegét” (Радин 1987 (9): 166). Másfelől az irodalmi szöveg esztétikai és poétikai-művészi, valamint értelmezési szintjének „objektív igazságáról” is szó van itt. Racin számára az objektív igazság egyszerre esztétikai és irodalmi-etikai kategória.

Racin objektív igazságával kapcsolatban, mely mint irodalomtörténeti jelenség, új lehetőségeket és kérdéseket nyit meg Racin kritikai diskurzusának elemzése körül, nagyon fontos Racin azon véleménye, miszerint az író *sajátos, művészi módon* mondja el az igazat az emberi viszonyokról, az életről, a társadalomról és az emberről általában. Bár nem határozza meg a *sajátos művészi mód* pontos definícióját, azt láthatjuk, hogy egyszerre utal mindarra, ami az irodalmi szöveg identitását/poétikáját alakítja, így a szerző irodalmi eljárására, illetve a stílusra is.

A sajátos művészi mód ilyen felfogásával mégis, annak el- lenére, hogy kitarat „az irodalom az objektív valóság szubjektív tükröződése” vélekedés mellett, Racin amellett tesz tanúságot, hogy kritikusként tudatában van az irodalmi mű esztétikai funkciójának és dimenziójának, amely nem teszi lehetővé a műnek pusztán a valóság eszközeként való egyszerűbb felfogását.

Hiszen Racin még a *Művészet és a munkásosztály* (Уметноста и работничката класа) című vitairatról szóló negatív kritikájában is érinti az irodalom és általában a művészi alkotás percepciójának néhány nyitott kérdését. Ugyanakkor az *objektív igazság*

kategóriájához kapcsolódva e helyütt említést tesz a *valódi művészet* kategóriájáról is, amelyről, főleg a posztmodern felfutásának befejeződésével, még m is vita folyik – objektív, vagy szubjektív kategória-e, és egyáltalán, lehet-e rá hivatkozni az irodalmi/művészeti teljesítményekről szóló kritikai/értékelő diskurzus során.

Lényeges, hogy számos kortársával ellentétben Racin nem gondolja, hogy a valódi művészet idegen lenne a munkások és az új idők számára. Emiatt makacsul vitatja Živojin Cvetković e brosúrájának végkövetkeztetését és fő tézisé: „a munkások a modern életkörülmények között nem képesek felemelkedni »a valódi, igaz művészet megértéséhez«, ezért a kulturális-felvilágosító szervezetek feladata, hogy őket »a proletár osztályideológia, kultúra és művészet« szellemében neveljék. Valójában viszont épp a munkásosztály ilyen kvázi-ideológusainál tapasztalható az igazi művészet megértésének képtelensége, akik nem-proletár elméleteikkel lebutítják annak szellemi színvonalát” (Раџин 1987 (9): 166). Racin a korábban említett lenini és leninista felfogással kapcsolatban úgy véli, az irodalomban az újnak nem a már kanonizált irodalmi értékek kontinuitásának megszakítását kell jelentenie, ami által majd egy új baloldali esztétika érvényesül, hanem a „valódi művészet” már létrejött értékeinek folytatását kell jelentenie, amely álláspont már az irodalmi és kulturális hagyomány koncepcióját érinti.

Racin felfogása a befogadóhoz való nem megfelelő, propagált attitűdről és a programirodalomért való kiállásról, amely a munkásvilág poétikáját tükrözi (az irodalom feláldozása nem irodalmi célok érdekében), amelyet a cselekvő esztétikáról és az objektív igazságról szóló meggyőződése alapján képvisel, jelen van az *Orbitális ostobaságok Mona Lisa mosolyáról* (Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза) című szövegben is. „Nem arra a kultúrára hajaz-e ez, aminek csak úgy, »a semmiből« kell megszületnie? – Nem a proletkult rég eltemetett, machizmuson és revizionizmuson alapuló ideáit idézi?” (Раџин 1987 (2): 160) – kérdi megfellebbezhetetlenül Racin, egy másik kritikai és véleményésíkon utalva vissza az objektív igazságról alkotott elképzelésére.

Racin kritikai munkásságának ezen néhány, szerzőjük nézeteit és felfogását szemléltető esszészövegéből felismerhetjük Racin

arra való törekvését, hogy hozzájáruljon az irodalmi valóság további dimenzionálásához, az *irodalmi műben rejlő cselekvő esztétika és az objektív igazság feltárása iránti törekvés* révén. Ennek a hozzájárulásnak a csúcspontja az *Egy új irodalom születése és jelentősége* (Развитокот и значењето на една нова наша книжевност) című esszé, amely „egy irodalmi kiáltvány esztétikai és irodalomtörténeti attribútumait” viseli magán (Друговац 1990: 183), és amelyben, amint Drugovac rámutat, saját kora modernista és ultramodernista kiáltványainak hegemoniájával szembemelve „Racin egy teljesen saját és kifejezetten macedón esztétikai program mellett érvel” (uo. 184) – ez az a szöveg, amely „lelakja a kortárs macedón irodalomkritikai gondolkodás alapjait” (Мојсова-Чепишевска 2021: 175).

3. KÖVETKEZTETÉS HELYETT

Racin kritikai esszészövegeiben egy komplett költői-irodalmi nézetrendszer fedezhetünk fel, amely az irodalmi valóság és az irodalmi fejlődés sajátos vízióját tükrözi a *cselekvő esztétika és objektív igazság* racini koncepciója alapján. Ám ha publicisztikájának és esszéírói tevékenységének egyéb darabjait is figyelembe vesszük, mint például a *Múltunk helyesebb megértéséhez* (За поправилно сфаќање на нашето минато) és *A macedón népdal* (Македонската народна песна) című szövegeket – utóbbiból sajnos csak egy töredék maradt fenn –, felismerhetjük bennük a nemzeti keretek között elképzelt kulturális fejlődés általános koncepciójának születését is.

„A leendő kutatóknak valószerűleg kevés lehetőségük lesz valami lényeges újat felfedezni tragikusan félbeszakadt történetéről és alkotói karakteréről, amely a kortárs macedón nemzeti kultúra fejlődésének kezdeti fejezetét képviseli. Ez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy Racin ne lehetne újabb vizsgálódások tárgya.” (Митрев 1987: 110), (kiemelés tőlem) – mutat rá Dimitar Mitrev 1968-ban. És íme, több mint fél évszázaddal később, Racin kritikai esszészövegeit a *cselekvő esztétika és az objektív igazság* prizmáján keresztül vizsgálva rájövünk, hogy az akkori jövőbeli, vagyis a jelenkori kutató számára még mindig maradt egy nagyszerű, kulcsfontosságú, nemcsak lehetőség, hanem kötelesség is, hogy valami

lényegesen újat fedezzenek fel (újra) Racin életművében. Nem abban az értelemben újat, hogy az anyag korábban ne lett volna elérhető, hanem új lehetőséget irodalomtudományunk által eddig nem érintett témák elemzése, új következtetések és megállapítások levonásának lehetősége szempontjából, amelyek Racin alkotói személyiségének egy lényeges dimenzióját tárhatják fel.

Úgy tűnik, a fenti megállapítások további kérdéseket nyitnak meg, amire már utaltunk korábban is. Ezen kívül kiemelnénk még néhányat, amelyeknek a kidolgozására a továbbiakban vállalkozunk:

- Racin kritikai esszészövegei mennyire valósítják meg az esszé mint műfaj lehetőségeit, és milyen esszétípusba tartoznak a meglévő besorolások szerint?
- A szövegekben kifejtett nézeteket mennyire támasztják alá a *szubjektívizmus* – *objektívizmus* viszonyában?
- Komparatív aspektus: Racin nézetei az adott korszak más irodalomkritikai nézeteivel összevetésben.
- Milyen mértékben (nem) bírnak ideológiai színezettel Racin nézetei?
- A Racin-féle kritika sajátosságainak jelentősége keletkezésük kronotópja szempontjából – kulturológiai és irodalmi jelentőségük.

Amennyiben mindehhez Racin publicisztikáját is figyelembe vesszük, lényegesen megnövekszik a kérdések száma, köztük lesz Racin munkássága a társadalmi nemek tudománya és a „női kérdés” szempontjából, amelynek mindeddig egyetlen tanulmányt szenteltek (Koteska 2006).

A már említett kérdésekhez elkerülhetetlenül hozzá kell fűznünk még egy kérdést, illetve dilemmát. Maga a tény, hogy egy olyan irodalomkritikai opuszról van szó, amely irodalmi kontextusunkban betöltött jelentősége ellenére szerény terjedelmű, egyes szövegek pedig Racin hagyatékának azon részét képezik, amelyek megalkotásuk idején nem jelentek meg, arra a következtetésre vezet, hogy nem lehet őket olyan megnyilvánulásként felfogni, amely önmagában, ebben a formában átfogó hatást gyakorolhatott volna irodalmi valóságunk dimenzionálására. Am vajon hogyan hatott volna a macedón irodalom háború utáni fejlődésére, ha Racin élete nem ért volna véget 1943 júniusában, és

ha Racin kritikai tevékenysége, és így Racin *cselekvő esztétikája* és *objektív igazsága* is a macedón irodalmi valóság konstitutív elemévé válhatott volna a felszabadulás után?

Felhasznált irodalom

- ДРУГОВАЦ Миодраг 1987: Појава на македонската критика. In: *Македонската литературна наука за Рацин*. Наша книга, Скопје, 40-49.
- ДРУГОВАЦ Миодраг 1990: *Историја на македонската книжевност: XX век*. Мисла, Скопје.
- ЃУРЧИНОВ Милан 2008: Придонесот на Коста Рацин на југословенската марксистичка книжевно-критичка мисла во периодот помеѓу двете светски војни. In: *Проникнувања. Компаративни студии*. Матица македонска, Скопје, 160-170.
- КОНЕСКИ Блаже 1987: Богомилите од Коста Рацин. In: *РАЦИН. Прилози I*. Наша книга, Скопје, 95-99.
- МИТРЕВ Димитар 1987: Рацин во развојот на македонската национална култура. In: *РАЦИН. Прилози I*. Наша книга, Скопје, 110-117.
- МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА Весна 2021: Рациновите есеи – судбоносна фаза во националното созревање. In: *Конески како тестамент*. Матица македонска, Скопје, 165-176.
- НИКОЛОВСКА Кристина 2019: Книжевна беседа во чест на 80 години од Рациновите „Бели мугри“. In: *Нетпрес*. Електронски извор: <https://netpress.com.mk/knizhevna-beseda-vo-chest-na-80-godini-od-racinovite-beli-mugri/> [Пристапено на: 2.3.2023]
- РАЦИН Коста 1987 (1): Ангелко Крстик пред судот на Ж. Пламенац. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 154.
- РАЦИН Коста 1987 (2): Блазирани глупости за насмевката на Мона Лиза. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 159-160.

- РАЦИН Коста 1987 (3): За поправилно сфаќање на нашето минато. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 102-103.
- РАЦИН Коста 1987 (4): Развотокот и значењето на една нова наша книжевност. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 167-169.
- РАЦИН Коста 1987 (5): Реализмот на Ангелко Крстик. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 155-158.
- РАЦИН Коста 1987 (6): С. Галогаж: „Новеле“, II издање – Загреб, 1931. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 80.
- РАЦИН Коста 1987 (7): С. М. Штедимлија: Скидање маске, Загреб, 1931. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје 89-90.
- РАЦИН Коста 1987 (8): Теорија на одразот и уметничката литература. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 161-165.
- РАЦИН Коста 1987 (9): Уметноста и работничката класа. In: *Проза и публицистика*. Наша книга, Скопје, 166.
- СТАЛЕВ Георги 2003: *Историја на македонската книжевност: од 1800 – 1945. II дел. Првата половина на XX век*. Институт за македонска литература, Скопје.
- СТАРДЕЛОВ Георги 1981: *Меѓу литературата и животот*. Култура, Скопје.
- KOTESKA Jasna 2006: Kočo Racin. In: *A Biographical Dictionary of Women's Movements and feminisms, 19th and 20th Centuries*. CEU Press, Budapest and New York.